

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ**

Організація та методика науково-дослідної роботи

**ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
підготовки докторів філософії**

Харків - 2016

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: Харківська державна академія культури,
факультет соціальних комунікацій, кафедра документознавства та книгознавства

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: д. пед. наук, проф. Кушнарєнко Н.М.,
д. пед. наук, проф. Соляник А.А.

Затверджено Радою факультету соціальних комунікацій ХДАК
“11” квітня 2016 року, протокол № 9

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни “Організація та методика науково-дослідної роботи” складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки докторів філософії.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є теоретико-методологічні та організаційно-методичні проблеми науково-дослідної діяльності.

Міждисциплінарні зв'язки: навчальна дисципліна пов'язана з іншими дисциплінами циклу загальної та науково-педагогічної підготовки докторів філософії «Філософія: теорія та методологія пізнання», «Філософія науки», «Інноваційні методи викладання у вищій школі» та ін.

Програма навчальної дисципліни складається з таких **змістових модулів**:

1. Наука як сфера суспільної діяльності.
2. Методологія наукових досліджень.
3. Дисертація доктора філософії: методика підготовки, експертизи і захисту.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. **Мета навчальної дисципліни** – ознайомлення аспірантів з теоретико-методологічними та організаційно-методичними основами НДР, поглиблення знань щодо засобів та методів підвищення ефективності наукових досліджень.

1.2. Завдання навчальної дисципліни:

- розширити уявлення про особливості організації системи науково-дослідної діяльності в Україні;
- розглянути сутність та структуру системи наукових комунікацій;
- розкрити когнітивний та соціальний рівні інституціоналізації наукового знання;
- поглибити знання про особливості організації та психології наукового пізнання;
- охарактеризувати систему дослідницьких підходів та методів;
- розкрити особливості застосування законів формальної логіки в науковому дослідженні;
- висвітлити кваліфікаційні ознаки дисертації та етапи її виконання;
- розкрити методіку збору та обробки наукового матеріалу;
- охарактеризувати вимоги до оформлення, апробації та захисту результатів наукового дослідження.
- сформувати власний дослідницький досвід аспірантів щодо практичного застосування теорії, концепцій і методик організації ефективного наукового дослідження як у процесі виконання дисертаційної роботи, так і в різноманітних сферах майбутньої професійної діяльності.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми аспіранти повинні:

знати:

- ознаки, властивості та функції науки як сфери суспільної діяльності;
- особливості організаційного та когнітивного рівнів інституціоналізації наукових досліджень;
- нормативно-правову базу організації науково-дослідної діяльності в Україні;
- особливості організації та психології ефективного наукового пізнання;
- систему та евристичний потенціал дослідницьких підходів та методів;
- кваліфікаційні ознаки кандидатської дисертації, вимоги до її оформлення, експертизи та захисту.

уміти:

- самостійно виступати суб'єктом ефективної наукової комунікації;
- орієнтуватися в системі нормативно-правових засад атестації наукових кадрів в Україні;
- ефективно використовувати систему комунікаційних каналів доступу до наукової інформації;
- раціонально організовувати розумову працю та робочий день науковця;
- використовувати пізнавальний потенціал системи методів наукового дослідження;
- збирати та обробляти емпіричний та теоретичний матеріал з проблематики дисертаційного дослідження;
- реалізовувати вимоги до написання, оформлення та захисту дисертаційного дослідження.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 120 години / 4 кредити ECTS, з них 45 годин аудиторних занять (20 год. – лекційних занять, 10 год. – семінарських, 15 год. – практичних).

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Наука як сфера суспільної діяльності.

Науково-дослідницька діяльність: сутність та значення для суспільного прогресу. Наукова комунікація як основа розвитку науки. Категоріальний апарат науки. Організація і психологія наукового пізнання.

Змістовий модуль 2. Методологія наукових досліджень.

Система дослідницьких підходів і методів: загальна характеристика. Закони формальної логіки як основа наукового мислення.

Змістовий модуль 3. Дисертація доктора філософії: методика підготовки, експертизи і захисту.

Кваліфікаційні ознаки дисертації та етапи її виконання. Методика збору та обробки наукового матеріалу. Формулювання та оформлення результатів наукового дослідження. Вимоги до апробації та захисту результатів дослідження.

Змістовий модуль 1. Наука як сфера суспільної діяльності.

Тема 1. Науково-дослідницька діяльність: сутність та значення для суспільного прогресу

Ознаки, властивості та функції науки. Теорія як форма розвитку сучасного наукового знання. Основні форми наукової діяльності. Значення науки для розвитку суспільства. Нормативно-правова база розвитку наукової діяльності в Україні. Номенклатура наукових спеціальностей.

З історії підготовки та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів в Україні. Загальне і специфічне в системі наукової атестації кадрів в нашій країні і за кордоном.

Науково-технічний потенціал України: загальна характеристика. Організація науково-дослідницької роботи в Україні. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1998).

Науково-дослідні установи, їх функції та структура. Статус вузівської науки, особливості функціонування аспірантури, докторантури інституту здобувачів, спеціалізованих рад по захисту дисертацій. Положення про аспірантуру. Положення про спеціалізовану вчену раду.

Функції департаменту атестації кадрів Міністерства освіти і науки України. Кваліфікаційні вимоги щодо присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань.

Тема 2. Наукова комунікація як основа розвитку науки

Сутність науки як комунікаційного феномену. Суб'єкти наукової комунікації. Інформаційна природа наукового знання. Роль ефективного інформаційного супроводу наукових досліджень. Критерії визначення якості наукової інформації.

Поняття формальної та неформальної наукової комунікації. Базові комунікаційні канали доступу до наукової інформації. Державна система НТІ України: загальна характеристика. Особливості та можливості дистанційного доступу до наукових джерел. Первинні та вторинні, електронні та нонелектронні джерела пошуку наукової інформації. Спеціалізовані реферативні служби, електронні наукові журнали, цифрові бібліотеки та інституційні репозитарії.

Організація й методика роботи з першоджерелами. Правила бібліографічного опису та цитування. Методика складання списку використаних джерел.

Наукова школа як комунікаційний феномен. Класифікація наукових шкіл. Підходи до ідентифікації наукових шкіл в наукознавстві. Роль наукових шкіл у розвитку сучасної науки. Етичні норми в науці: наукова об'єктивність, сумлінність, наукова і громадська мужність, науковий скептицизм. Проблема наукового авторитету і пріоритету. Право ученого на помилку. Етика взаємовідносин наукового керівника та аспіранта. Культура наукової полеміки. Авторське право та проблеми захисту інтелектуальної власності.

Статус аспіранта і здобувача, їх права й обов'язки. Соціально-професійний портрет сучасного аспіранта і пошукувача. Імідж молодого вченого, його особисті та професійні якості.

Обліково-звітні документи аспіранта і здобувача. Форми і терміни звітності. Методика складання індивідуального плану навчання в аспірантурі. Календарний план роботи аспіранта і здобувача над дисертацією.

Тема 3. Категоріальний апарат науки

Пізнання як головний процес наукової діяльності. Потреби практики — рухома сила наукового пізнання. Чуттєвий та раціональний рівні пізнання. Закони наукового пізнання. Проблема вірогідності знання. Особливості процесу наукового пізнання.

Теоретичне поняття як фундамент наукового мислення. Галузь знання як система взаємопов'язаних понять. Класифікація наукових понять. Сутність та співвідношення категорій, принципів, ідей, гіпотез, суджень.

Основні етапи наукового дослідження. Поняття наукового факту. Теорія як система узагальненого та систематизованого знання. Структура наукової теорії та її складові. Когнітивний та соціальний рівні інституціоналізації наукового знання. Процеси диференціації та інтеграції наукових дисциплін.

Тема 4. Організація і психологія наукового пізнання

Специфіка інтелектуальної творчості. Значення широкої ерудиції, інтуїції, уяви, захоплення, емоційності, працелюбності, честолюбства для успіху наукової діяльності. Формула інтенсивної дослідницької праці (натхнення, спостережливість, інтуїція, осяяння). Форми та методи виховання творчих здібностей.

Психологічні умови праці вченого. Режим роботи і режим відпочинку. Роль підсвідомості, асоціативного мислення в науковій діяльності. Значення раціональної організації розумової праці для успіху в роботі над дисертацією. Принципи наукової організації праці (творчий підхід, плановість, самоорганізація, критичність та самокритичність, раціональний розподіл часу). Вимоги до засобів оргтехніки. Використання комп'ютерних та Інтернет-технологій в науковій діяльності.

Організація робочого місця вченого. Методика збору та обробки наукових фактів.

Змістовий модуль 2. Методологія наукових досліджень

Тема 5. Система дослідницьких підходів і методів: загальна характеристика

Поняття методології наукового дослідження. функції методології науки (узагальнююча, екстраполююча, критична, евристична, мотивуюча, пояснююча, інтерпретуюча). Проблема співвідношення теорії та методології.

Науковий підхід та метод як способи пізнання дійсності: сутність та співвідношення. Специфіка системного, соціокомунікативного, інформативного, історичного, культурологічного, аксіологічного, синергійного підходів.

Класифікація методів наукового пізнання. Теоретичні та емпіричні, кількісні та якісні методи наукових досліджень.

Методи проведення конкретно-соціологічного дослідження. Спостереження, його види. Порівняння, вимірювання як методи дослідження. Анкетування. Інтерв'ювання. Експеримент, його види, етапи проведення. Правила визначення репрезентативності вибірки.

Евристичний потенціал методів теоретичного рівня досліджень. Абстрагування. Ідеалізація. Формалізація. Аналіз і синтез. Індукція і дедукція. Аналогія. Узагальнення.

Метод моделювання в наукових дослідженнях. Види моделей. Компаративний аналіз. Термінологічний аналіз.

Спеціальні методи наукового пізнання. Наукометрія. Бібліометрія. Інфометрія. Вебометрія. Комерційні та некомерційні міжнародні наукометричні платформи: загальна характеристика. Значення спеціальних методів у вирішенні проблем конкретних наук, їх специфічний характер.

Тема 6. Закони формальної логіки як основа наукового мислення

Логічний метод як обов'язковий у науковому дослідженні. Логіка наукових доказів і спростувань.

Застосування логічних законів в науковому дослідженні. Закон тотожності. Закон протиріччя. Закон виключення третього. Закон достатнього обґрунтування.

Система логічних правил і операцій. Поняття та його визначення (дефініція). Класифікація понять. Правила визначення понять. Умовивід. Дедуктивний та індуктивний умовивід. Складові наукового доказу. Правила доказу. Факт як основа доказу. Поняття наукового факту. Правила перетворення та інтерпретації наукового факту.

Факт науковий і факт емпіричний. Правила побудови силогізмів. Ентимема. Логіка наукового спростування.

Змістовий модуль 3. Дисертація доктора філософії: методика підготовки, експертизи і захисту

Тема 7. Кваліфікаційні ознаки дисертації та етапи її виконання

Дисертація як кваліфікаційна робота: визначення поняття, основні види, співвідношення з іншими видами теоретичних досліджень. Нормативна база МОН України щодо змісту, структури, якості, оформлення дисертаційних робіт та авторефератів дисертацій.

Наукова проблема і тема дисертації. Співвідношення теми і змісту дисертації, теми і назви дисертації. Зв'язок теми з об'єктом, предметом, завданнями, методами і структурою дисертації. Джерела інформації про захищені дисертації та ті, що знаходяться на стадії написання.

Загальна схема ходу виконання кандидатської дисертації. Ознайомлення з профільними вітчизняними та зарубіжними джерелами. Постановка та формулювання наукової проблеми, вибір теми дисертаційного дослідження. Обґрунтування актуальності вибраної теми дослідження, її наукової новизни та практичної значущості. Постановка мети і конкретних завдань дослідження. Вибір методів (методик) проведення дослідження. Опис процесу дослідження. Етапи обговорення результатів дослідження. Формулювання висновків і оцінка одержаних результатів. Шляхи практичного впровадження результатів та їх апробації.

Тема 8. Методика збору та обробки наукового матеріалу

Джерела, що містять наукові факти. Класифікація наукових документів. Бібліографічний пошук опублікованих і неопублікованих наукових джерел. Особливості використання Інтернет-ресурсів в написанні дисертації.

Ефективні способи запам'ятовування інформації з теми дослідження. Можливості тренування пам'яті та розумової працездатності. Критичний аналіз, відбір, класифікація та систематизація матеріалу з теми дослідження.

Методика роботи з першоджерелами в бібліотеці, архіві, музеї, інформаційному центрі. Власна бібліотека аспіранта і здобувача. Методика створення наукового архіву аспіранта. Довідково-пошуковий апарат бібліотеки, архіву.

Методика вивчення джерел з теми дисертації. Правила скорочитання. Вимоги до ведення записів, конспектів. Використання цитат. Методика фіксування необхідності інформації у власних книгах та інших документах.

Методика створення списку використаних джерел. Вимоги до посилань на першоджерела.

Тема 9. Формулювання та оформлення результатів наукового дослідження

Композиція кандидатської дисертації та її структура. Титульний аркуш. Зміст. Перелік умовних позначень. Вступ. Основна частина. Висновки. Додатки. Список використаних джерел. Вимоги до рубрикації тексту дисертації. Однотипність оформлення та побудови рубрик. Обсяг дисертації.

Основні елементи титульного аркуша дисертації. Значення “змісту” у розкритті сутності та послідовності викладу теми. Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів.

Значення вступу у розкритті актуальності, сутності, стану наукової проблеми, обґрунтуванні необхідності проведення дослідження. Актуальність теми. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Мета і завдання дослідження. Наукова новизна одержаних результатів. Особистий внесок здобувача. Наукова і практична значущість роботи.

Основна частина дисертації, її структура та основні вимоги. Огляд літератури за темою і вибір напрямків дослідження. Виклад загальної методики і основних методів дослідження. Відомості про проведені теоретичні і (або) експериментальні дослідження. Аналіз і узагальнення результатів дослідження.

Висновки до розділів та дисертації в цілому. Взаємозв'язок положень, що виносяться на

захист, з висновками дисертації, зв'язок задач і висновків дослідження. Якісні та кількісні показники здобутих результатів, їх значення для науки і практики, рекомендації щодо їх використання. Характеристика перспектив подальшої розробки теми, проблеми.

Вимоги до викладення наукового матеріалу: чіткість та логічна послідовність, впевненість аргументації, ємність та чіткість формулювання висновків, конкретність результатів, обґрунтованість рекомендацій та пропозицій.

Засоби викладу результатів наукового дослідження. Строго послідовний метод. Цілісний метод з послідовною обробкою кожного розділу. Вибірковий метод написання розділів в будь-якій послідовності. Робота з чернеткою та остаточним варіантом рукопису.

Технологія редагування машинописного тексту. Коректорські знаки. Правила роботи з коректурою, версткою. Скорочення та аббревіатури. Цитування. Подання окремих видів ілюстративного матеріалу. Шрифтові ілюстрації і оригінали фотознімків. Зображення табличного матеріалу. Загальні правила подання формул. Оформлення посилань та додатків.

Тема 10. Вимоги до апробації та захисту результатів дослідження

Публікації дисертантів як основа оприлюднення та апробації результатів дисертаційного дослідження. Вимоги до наукових публікацій дисертантів. Стилiстичні особливості викладу матеріалу в науковій статті та тезах доповіді. Перелік фахових видань України з наукових галузей знань. Необхідність рецензування наукових публікацій аспірантів.

Методика усних виступів дисертантів. Підготовка до наукової доповіді, план, текст доповіді. Вимоги до комп'ютерних презентацій.

Навички ораторського мистецтва. Вимоги до зовнішнього вигляду доповідача, його манерам, міміки, жестах. СтилЬ усних виступів та поведіння на захисті дисертації.

Автореферат дисертації як стислий виклад автором основного змісту дисертації. Основне призначення автореферату дисертації. Загальні вимоги МОН України до змісту та оформлення автореферату дисертації.

Структура автореферату дисертації, його титульний аркуш. Загальна характеристика роботи та її структури. Аналіз основного змісту дисертації. Принцип згортання інформації в авторефераті. Подання висновків дисертації.

Основні вимоги до списку опублікованих автором праць за темою дисертації.

Зміст та форма анотації на дисертацію англійською та російською мовами. Правила оформлення та видання автореферату.

Вимоги МОН України до попередньої експертизи результатів дисертаційних досліджень. Процедура передзахисту дисертації на засіданні кафедри вузу (відділу, лабораторії), в організації, де виконана дисертація та доопрацювання згідно зауважень рецензентів.

Обов'язки кафедри по підготовці Висновку по результатам обговорення дисертації. Правила оформлення витягу із протоколу засідання кафедри.

Підготовка документів для подання дисертації для попереднього розгляду в спеціалізованій вченій раді. Обов'язки спецради по прийому і термінам розгляду дисертації. Призначення офіційних опонентів. Подання об'яви про захист дисертації. Призначення дати захисту, тиражування та розсилка авторефератів дисертації згідно списку розсилки.

Підготовка здобувача до захисту дисертації. Процедура прилюдного захисту. Правила оформлення стенограми захисту дисертації та інших документів атестаційної справи здобувача наукового ступеня. Процедура та терміни розгляду атестаційної справи здобувача в Департаменті атестації кадрів МОН України. Оформлення та видача документа про присудження наукового ступеня.

3. Основна рекомендована література

1. Про вищу освіту : закон України // Відомості Верховної Ради. — 2014. — № 37-38. — ст. 2004.
2. Про наукову і науково-технічну діяльність : закон України // Відомості Верховної Ради. — 2016. — № 3. — ст. 25.
3. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки : закон України від 9 верес. 2010 р. № 2519 // Відом. Верховної Ради України. — 2011. — № 4. — Ст. 23.

4. Питання навчання студентів та аспірантів, стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах за кордоном : постанова Кабінету Міністрів України від 13 квіт. 2011 р. № 411 (із змінами і доповненнями). — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/411-2011>. — Назва з екрана.

5. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів [Електронний ресурс] : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 1 берез. 1999 р. № 309 (із змінами, останні з яких внесено Постановою КМ України від 12 верес. 2011 р. № 955). — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/309-99-п>. — Назва з екрана.

6. Положення про спеціалізовану вчену раду : затв. наказом МОН України від 14.09.2011 № 1059 // Бюлетень ВАК. — 2011. — №11. — С. 11-20.

7. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника : постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 // Атестаційний вісник М- ва освіти і науки України. — 2013. — № 7. — С. 4-12.

8. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей : наказ Мін-ва освіти і науки, молоді та спорту України від 14 верес. 2011 р. № 1057 // Офіц. вісн. України. — 2011. — № 78. — Ст. 2893.

9. Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : наказ М-ва освіти і науки, молоді та спорту від 17 жовт. 2012 р. № 1112 // Атестаційний вісник Мін-ва освіти і науки України. — 2012. — № 12. — С. 42-44.

10. Вимоги до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій // Бюлетень Вищої атестац. комісії України. — 2011. — № 9/10. — С. 2-10.

11. Переліки та форми документів, які використовуються при атестації наукових та науково-педагогічних працівників // Бюлетень Вищої атестац. комісії України. — 2011. — № 11. — С. 11-15.

12. ДСТУ-ГОСТ 7.1-2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила. — Чинний 2006-11-10 ; Взамін ГОСТ 7.1-84 [та ін.]. — К., 2007. — 47 с. — (Нац. стандарт України).

13. ДСТУ 3008-95 Документація. Звіти у сфері науки і техніки: Структура і правила оформлення. — Вид. офіц. — Введ. 23.02.95. — К., 1995. — 38 с.

14. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. — 7-ме вид., стер. — К. : Знання, 2011. — 310 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання. Підсумковий контроль засвоєння знань здійснюється у формі заліку. Передбачено поточний контроль знань аспірантів у формі усного опитування, виступу з рефератами, перевірки конспектів, якості виконання завдань самостійної роботи, а також модульний контроль у формі тестування.

5. Засоби діагностики успішності навчання.

Шкала оцінювання знань:

90-100 балів — відмінно (А);

82-89 балів — дуже добре (В);

74-81 балів — добре (С);

64-73 бали — задовільно (D);

60-63 бали — достатньо (Е)

35-59 балів — незадовільно з можливістю повторного складання (FХ);

1-34 бали — незадовільно з обов'язковим повторним курсом (F).